

Ferghanan koulukunta

Missä piilee Ferghanan runouden erikoislaatuisuus tai erilaisuus — mikä tekee siitä omalaatuisen taideilmiön? Itse ferghanalaiset ovat yrittäneet vastata tähän kysymykseen kuin myös heidän arvostelijansa ja kannustajansakin. Ferghanaan kohdistunut kritiikki keskittyy usein koulukunnan harjoittamaan venäläisessä kirjallisuudessa yhä harvinaiseen vapaaseen mittaan (*verse libre*) sekä koulukunnan runoilijoiden omaksumaan eurooppalaisen ja amerikkalaisen modernismin tyylliseen kokeiluun. Tämän viimeisen syytöksen on esittänyt vastikään muuan moskovalainen kirjallisuusjournalisti. Kritiikki voisi olla hämmentävää, elleivät syytökset vanhentuneesta tyylistä liittyisi tässä yhteydessä elimellisesti epäisänmaallisuuteen. On kuitenkin syytä huomata, että tällaisia koomisia hyökkäyksiä on ollut vain muutama. Todellisuudessa ferghanalaisten runoilijoiden tekstejä julkaistaan jatkuvasti kirjallisuuslehdissä, kirjojamme julkaistaan, runoutta ja proosaa käännetään useille kielille (mm. suomeksi), olemme saaneet arvostettuja venäläisiä kirjallisuuspalkintoja jne.

Ferghanan koulukunnan tunnustettu johtohahmo Šamšad Abdullajev on määritellyt koulukunnan keskeiseksi teesiksi suuntautumisen Välimeren maiden ja osittain anglosaksiseen rounteeseen, ohi venäläisen kirjallisuuden. Aikanaan venäläiset kriitikot näkivät tässä aiheen kokonaisuella kahtiajaolle venäläisen ja venäjänkielisen kirjallisuuden välille. Mutta yritetään sittenkin ymmärtää, mitä tämän Ferghana-käsitteen taaksen kätkeytyy.

Ferghana on Uzbekistanin Neuvostotasavallan (sittemmin Uzbekistanin tasavallan) aluekeskus. Se

on varsinainen pieni Aleksandria, joka on perustettu vuonna 1877 venäläiseksi etuvartioasemaksi Kokandin kaanikunnan sydämeen, Ferghanan laaksoon, joka on aikanaan ollut esihistoriallinen merenpohja. Perustamisensa aikoihin kaupungissa asui noin 280000 ihmistä, parikymmentä eri kansallisuutta, jotka kohdalon tahdosta tai myöhemmin Stalinin käskystä muo-

dostivat ainutlaatuisen monikielisen ja -kulttuurisen ympäristön. Saksalaisia ja Krimin tataareja, turkkilaisia, latvialaisia, juutalaisia, korealaisia, kreikkalaisia, osseetteja, venäläisiä, uzbekkeja, tadžikkeja — kaikki he asuivat tässä aasialaisessa epätavallisessa, mutta sittemmin samalla täysin tyypillisessä neuvostokaupungissa.

Neuvostokaudella 1970-luvun lopulla kerääntyi Ferghanassa nuorten miesten ryhmä, joka harrasti kirjallisuutta, kuvataidetta ja elokuvaa. Ystäväporukan kanssakäymisestä tuli luovaa toimintaa, kävelyretket hiljaisilla esikaupungin syksyisillä kujilla ja puistoissa kasvoivat keskusteluiksi, jotka rikastuttivat kaikkia. Kaikki uusi, mitä saatettiin ammentaa erilaisista lähteistä, omat pohdinnat ja oivallukset, runot ja maalaukset — kaikki tallennettiin ”valtavan mielikuvituskirjaston hyllylle”, kuten Grigori Kohelet, ferghana-runoilija ja taiteilija muistelee.

Näitä lähteitä oli paljon ja samalla toivottoman vähän. Siksi korvaamattoman arvokkaita olivat niin harvat käännöskirjat (runous, filosofia, taiteentutkimus, psykologinen proosa, muinaiskirjallisuuden muistomerkit, historia...), ulkomaiset elokuvat (Visconti, Antonioni, Truffaut, Godard, Midzoguti, Odzu, Bergman ja Wenders) kuin musiikkikin (rock ja jazz). Jos vain hitunen totuutta ja epätotuutta pääsi rautaesiripun lävitse, niin siitäkin aivan murto-osa päätyi neuvostoimperiumin kaukaiseen eteläiseen provinssiin.

Mutta kirjojen, levyjen ja elokuvien vähäisyyttä kompensoi Ferghanan uskomaton ilmapiiri, joka oli kuin luotu ihmisten ja ideoiden meditatiiviseen (meidän tapauksessamme poeettiseen) vuorovaikutukseen. Syntyi vaikutelma, että saattoi vain säätää vastaanottimen sopivalle aallonpituudelle, jotta saatiin utoja ja suurenmoisia signaaleja, näkymättömiä merkkejä (kuten Jean Cocteau kuuluisassa *Orfeus*-elokuvassa). Ne olivat myös merkkejä poeettisuuden läsnäolosta eteläisen verkkaisen ajankulun jokaisessa hetkessä, kaikissa hyvinkin vähäpätöisissä tapahtumissa.

Ferghana ja se ympäristövaikutti aika ajoin olevan jatkuvasti aktiivinen: kaikki aistit olivat koko ajan jännittyneinä, aivan kuin itse ilma olisi tullut lihaksi. Tuo ilma herätti jokaisen syvästi nukkuvan hengen täyttään keuhkot todellisella ja pysäyttämättömällä syvien ja pikaisten impressioiden virralla. Kyse ei ole panteismista, mutta joinakin päivinä tunto-, näkö- ja muiden aistimusten jäljiltä ei voinut kuin laskea kätensä rukoukseen, jättäytyä paahteeseen ja johonkin predestinoituun (kutsukaa sitä, miksi haluatte — kohtaloksi, Jumalaksi, Daoksi tai De’ksi).

Nuorten ferghanalaisten (eri kansallisuuksien ja

uskontojen edustajien) taiteelliset harrasteet olivat paljossa myös itsetuntemuksen harjoitteita. Etenkin kirjalliset ja kuvataiteelliset kokeilut olivat vain keinoja tunnistaa itsensä maailmassa ja maailma itsessään, väline kertyneen elämäkokemuksen käsittelemiseen. Tässä on lähtökohtainen ero Ferghanan koulukunnan ja muiden välillä —ferghanalaiskirjailijoille runot olivat vasta viime kädessä kirjallinen teko.

Kaupungin sijainti, sen kulttuurihistoriallinen ympäristö, oli ainutlaatuinen. On täysin mahdollista kuvitella vastaavan innokkaan ja luovasti orientoituneen ryhmän toimintaa missä hyvänsä muualla neuvostoimperiumin sisällä. Mutta provinsiaalisen takapajulan muuttuminen kirjalliseksi keskuksiksi (jopa enklaaviksi) liittyi meidän kohdallamme tämän takapajulan tiettyihin erityispiirteisiin.

Näitä erityispiirteitä olivat ensinnäkin maantieteelliset: etelä, Aasia, kuiva ilmasto, tavaton kesäinen paahde... Ferghana sijaitsee laaksossa, jota ympäröivät vuoret, siksin on vaikea määritellä yksiselitteistä ferghanalaisen runouden toposta. Vuoripurot, autiomaamaisema, lumiraja, lehdot, tulvivat tasankojot ja täsmälliset peltokuutiot... Vain merenranta ja taigan puut puuttuivat.

Toinen erityispiirre oli uzbekkilais-tadžikkilainen kulttuuriside ja itse paikka, jossa vuosisatojen kuluessa olivat törmänneet toisiinsa eri kansat, uskonnot ja sivilisaatiot. Muinaisten buddhalaisten temppelin rauniot, arjalainen perintö ja zarathustralaiset elementit paikallisissa traditioissa ja uskomuksissa, kreikkalaisen, persialaisen ja kiinalaisen kulttuurin vaikutteet, suhteet Intiaan ja Bysanttiin. Synnyinmaan rikas menneisyys herätti paitsi kunnioitusta ferghanalaisissa, myös tarpeen historian tavoittamiseen runoudessa.

Tuon ajan läntinen kirjallisuus, jota luimme kuorossa, oli tyystin toista kuin läpeensä ideologisoitu koululukemisto. Siihen verrattuna käännösrunkous ja -proosa olivat elävää, todellista kirjallisuutta, joka vastasi moniin kysymyksiimme ja vahvisti monia epäilyksiämme ja kokeilujamme. Voi hyvin olla, että koulujen pakollisella lukemistolla, joka perustui miltei yksinomaan venäläiselle sosiaalis-ideologisesti hyväksytylle materiaalille, oli merkittävä vaikutus siihen, että Ferghanan runous ikään kuin sivuutti venäläisen kirjallisuuden. Vähittäin tämä lapsellinen

kieltäytyminen kasvoi tietoiseksi ignoreamiseksi ja muuttui myöhemmin myös tyylilliseksi lähtökohdaksi.

Kuitenkin on syytä korostaa, että ferghanalaisten runoudella ei ole mitään ideologista lähtökohtaa. Oppositionaalisuus, josta edellä oli puhe, johtui lähinnä vain sisäisestä tarpeesta säilyttää rehellisyyttä ja objektiivisuutta. Mikään muoto (säännöllinen runorytmi, riimitys tai mitta) ei pysty ilmaisemaan poeettista tilaa. Siksi valitsimme *verse libren* — avoimen ja joustavan systeemin, jonka varassa on mahdollista välittää tiettyjä ihanteellisia ja hetkellisiä oloiloja. Ferghanalaiset itse käyttävät metodinsa määrittämiseksi etäännytettyjä ja kylmiä termejä, kuten pikakirjoitus (Šamšad Abdullajevin kirjan nimi), fragmentti, yksityiskohta, tauko tms.

Ferghanalaisessa sulatusuunnissa kriittinen neuvostokirjallisuuden ja länsimaisen kirjallisuuden analyysi sekoittuivat toisiinsa, kuten myös oma kokemuksemme ja hiukan horjuvat, joskin syvällä olevat uzbekilaistradition vaikutteet tai venäläinen kulttuuriekspansio ja muslimikulttuurin jäänteet. Ja tämä kaikki on luonnollista, koska itäinen mentaliteetti ja perintö on joillekin meistä hankala kysymys. Mistään niiden välittömästä vaikutuksesta runouteemme tai rinnakkaisuudesta persialaisen klassisen runouden kanssa on turha puhua. Kuitenkin filosofisella ja syvemmilläkin psykologisella tasolla tämän vaikutuksen ovat aistineet itsessään kaikki ferghanalaiskirjailijat, kansallisuudesta riippumatta.

Varsin merkittävässä roolissa suhteessa ferghanalaisrunouden runsaaseen visuaalisuuteen on ollut elokuvataide. Ryhmässä on tehty harrastelijadokumentteja, jotka muistuttavat kanadalaisen armenialaissyntyisen ohjaajan Atom Egojanin varhaisia koikeiluja. Hedelmällisintä ferghanalaisten työ on ollut animaatioelokuvan saralla. Sergei Alibekov (ohjaaja ja taiteilija) ja Šamšad Abdullajev (käsikirjoittaja) ovat kuvanneet useita elokuvia, saaneet palkintoja ja tunnustusta elokuvafestivaaleilla Leipzigissa, Bilbaossa, Minskissa ja Kiovassa. Tämän lehden kannessa oleva Sergei Alibekovin kuva on otos kuuluistasta piirroselokuvasta *Lanka* (1990). Voi olla, että mikäli taloudelliset ja tekniset olosuhteet olisivat sallineet, Ferghanan koulukunta olisi voinut olla elokuvakoulukunta ja sellaisena sukua vaikkapa iranilaiselle ny-

kyelokuvalle.

Pienessä aasialaiskaupungissa, kaukana pääkaupungeista, kaukana kustantamojen ja kirjallisuuskilpailujen paljoudesta, kateudesta ja vihasta, mustista ja valkoisista, olemme saattaneet sallia itsellemme ”puhtaan runouden” harjoittamisen. Olemme etsineet yksinomaan uskollista kieltä, muotoa ja tyyliä.

Erotukseksi suurten kaupunkien runokoulukunnista ferghanalaisrunoutta on perusteltua nimittää paikallisrunoudeksi. Asumattomat kaupungin laidat, hiljaiset aurinkoiset syrjäseudut, kylätiet, jotka vievät kaupungista pienelle lammelle paljaiden kukkuloiden keskellä, sirittävät hyönteiset ja helteen uuttamien peltojen kuumuus — ne ovat poeettisen huomiomme ensisijaisia kohteita. Siellä ei teknisiä runokeinoja kaivata. Ne voidaan kokea jopa vihamielisiksi, teolliseksi ekspansioiksi unisessa ja pölyisessä eedenissä, jonka staattisuus on kuin maailman tasanapainon viimeinen säie.

H a m d a m Z a k i r o v

Ferghanan koulukunta vakiinnutti asemansa venäläisen kirjallisuuden kentässä 1990-luvun puolivälissä. Kyseessä on Uzbekistanista, Ferghanan pienestä kaupungista tuleva runoilijaryhmä, joka kirjoittaa tekstinsä venäjäksi. Ryhmää yhdistää paitsi maantieteellinen lähtökohta, myös ferghanalainen tyyli. Pietarilaiset ja moskovalaiset kriitikot ovat luoneet kokonaisen teoreettisen viitekehyksen tämän ryhmän ympärille. Vanha keskiaasialainen paikannimi Ferghana on näin saanut uuden, kaunokirjallisen merkityksen. Sen tuntemista voidaan täydellä syyllä pitää välttämättömänä venäläisen kirjallisuuden nykytilanteen kattavan ymmärtämisen kannalta. Ferghanan koulukuntaan kuuluva Hamdam Zakirov asuu nykyisin Suomessa.

Venäjältä suomentanut Tomi Huttunen